

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2020
Sayı/Hejmar/Issue: 2
e-ISSN 2717-8315
Sayfa/Page: 9-21

Destpêka Romana Kurdî (Gotarên li ser Romana Êwra Kavkazê)

İlyas SUVAĞCI

Ji bo têgihîştina geşedana romana Kurdî divê pêşîyê li ser destpêk **û mînakên** wê yê ewil bîn sekinandin. Yek ji xebatên ku ji nav weşanên *Peywendê derketîye ku bûye mijara gotara me, bala lêkolînerên* Kurd dikêşe destpêka romana Kurdî û êwra romannûsîya Kurdî ya Kavkazan. Berhem ji çar beşan û neh gotaran pêk dihêt. Di *Pêşgotinê da sînorên edebîyata êwra Kavkazê (1920-1991) û pîvanên nivîskarbûna vêr êwrê hatîye dîyarkirin*, lîsteya roman û novellayên êwra Kavkazê hatîye dayîn. Armanca xebatê jî wekî ronîkirina êwra Kavkazê û romana wê hatîye nîşandan. Ji bilî Murad Celalî nivîskarên vê xebatê (Müslîh Sezer, Mehmet Nur Yavuzer, Dilaver Döğër, Ahmet Seyari, İlyas Sayım, Mehmet Yıldırımçakar, Türkan Tosun, Cihan Turan) li Zanîngeha Bîngolê di beşa Ziman û Edebîyata Kurdî **da xwendekarên doktorayê ne**. Me jî xwest him vê xebatê bidin nasandin him jî bi awayekî rexneyî wê vekolin. Herçend ku ev xebat li ser mijareka hevpar disekine jî çarçoveya wê berfireh e û her nivîskarî li gor riwangeha xwe alîyekê mijarê vekolaye. Lewma jî ji bo ku lêkolîna me ji sînorê danasîna pirtûkekê derbas nebe, zêde dirêj nebe me ew ji çend aliyên sereke ve nixand.

105

Article Types / Makale Türü: Book Launches /
Kitap Tanıtımı
Received / Makale Geliş Tarihi: 08.11.2020
Accepted / Kabul Tarihi: 30.11.2020
İlyas SUVAĞCI, Dr. Hakkari Üniversitesi, Rektör-
lük Türk Dili Bölüm Başkanlığı
ilyascembeli@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6409-1229
DOI: 10.5281/zenodo.4308650

Atf: Suvağci. İ. (2020). "Destpêka Romana
Kurdî", *Kurdiyât*, 2, 105-107.
Citation: Suvağci. İ. (2020). "The beginning of
the Kurdish Novel", *Kurdiyât*, 2, 105-107.

Müslîh Sezer di gotara ya bi navê "Destpêka Romana Kurdî; **Panoramaya Romana Êwra Kavkazê (1935-1991)**" da dibêje ku di "Yekitîya Sovyetan da huner wekî belavkirina fikra sosyalîst" hatîye bikaranîn û lê zêde dike nivîskarên vê êwrê jî li ser vê armancê di berhemên xwe da cih didan "fikreke şoreşger û dijkolonyal" (r. 45) Gelo mirov dikare vê helwesta wan wekî dijkolonyal bihesibîne? Wekî tê zanîn ev edebîyata li Kavkaza edebîyateka angaje ye. Sezer bixwe dîyar dike yek ji armanca wê ya sereke belavkirina fikra sosyalîst e. Lewma li Sovyetan

hemû pirtûk berî bîn çapkirin ji bin kontrola rejîma sosyalîst da derbas dibûn. Heke wan nexwesta berhem nedihat çapkirin jî. Ji ber van sedeman diviyabû Sezer ev angaştaya xwe rave bikira.

Mehmet Nur Yavuzer di gotara xwe ya bi navê “Panoramaya Nasnameya Neteweyî Di Romanên Êwra Kavkazê De (1935-1991)” da di jêrenotekê **da berhemên; Güneş Kan, Betül Çoban, Abidin Pariltı û Özlem Galip wekî çavkanî nişan dide** lê navê berheman nade û di dawîya gotara xwe da jî wî cih nedaye van çavkanîyan (r. 63).

Dilaver Döğër di gotara xwe ya bi navê “Romana Gundê Mêrxasan û Teknik û Şeweya Eliyê Evdilrehman a Afirandina Tîp û Karakteran” da wexta behsa karakterekî romanê yê bi navê Evdilmeçîd dike wî dişibîne antîlehengekî. Nivîskar zêde li ser nasekine bê çima ew dişibe antîlehengegan, bi tenê dibêje “lehengiyê wî ya taybet heye û ew di romanê de ji lehengiya duyem bêtir wekî antî-leheng e” (r. 87). Ji ber ku mijara gotarê afirandina tîp û karakterên romanê ye diviyabû nivîskarî ev nixandina xwe hinek din berfireh bikira. Dîsa wexta Döğër dîyar dike ku bi helwesteka neteweperwer honaka romanê hatîye sazîkirin, ev ji romanê jêgirtinekê dike lê em heman jêgirtinê di beşa encamê da jî dibînin. Lê belê hewceyî vê yekê nebû. Ji ber ku beşa encamê ya gotareka zanistî cihê dubarekirina jêgirtinan nîne **lê cihê senteza tevahîya gotarê ye**.

Ahmet Seyari di gotara xwe ya bi navê “Hewla Avakirina Bêjara Neteweperwer Di Romanên Eliyê Evdilrehman de” da ji teza masterê ya Güneş Kan jêgirtinekê dike. Li gor vê yekê *Xatê Xanim* E. Evdilrehman wekî yekemîn romana Kurdî ya dîrokî hatîye nîşandan (r. 107). Di asasê xwe da ev agahî berîya *G. Kanê* di teza masterê ya *Fahriye Adsayê* ya bi navê *Romana Kurdî (Kurmançî) ya Dîrokî: Bîra Civakî û Nasname* da cih girtîye. Wexta teza G. Kan wekî pirtûk bi navê *Îmaja Ermenî Di Romanên Kurdî yê Sovyetê de çap dibe em dibînin ku nivîskarê ev hevok ji berhema xwe derxistîye. Lewma Seyari*, bêyî ku behsa teza *Adsayê* bike, xwe negihandîye çavkanîya herî dawî jî **û ev angaştaya ku Kanê piştî ji pirtûka xwe derxistîye**, dubare kirîye. **Ilyas Sayım jî** di gotara xwe ya bi navê “Zordariya Feodalîzmê û Rizgarkeriya Şoreşa Bolşevîk Di Romanên Eliyê Evdilrehman De” da wekî romana pêşî ya dîrokî behsa *Xatê Xanimê* dike. Herçend ku Sayım xwe gihandîye teza F. Adsay rûpela jêgirtinê xelet nivîsîye. Adsay di teza xwe da di rûpelên **7 û 109**an da vê agahîyê dide lê Sayım ev wekî rûpela 37an nîşan daye (r. 123). Dîsa A. Seyari di çavkanîya gotara xwe da dema navê berhema D. Zeraq ya bi navê *Bêjara Neteweparêz di Kovara Hawarê de* dide bi awayekî xelet cihê weşanxaneyê *Lîsê* wekî Enqere nîşan dide (116).

Çawa hat dîyarkirin mijara gotarên D. Döğër, A. Seyari **û İ. Sayım li ser romannûsiya E. Evdilrehman in. Herçend ku ev her sê gotar ji alîyên** cuda ve romanên E. Evdilrehman dinirxînin û ji hev cuda bin jî ne hewce bû di van her sê gotaran da behsa kurteya romanên E. Evdilrehman bê kirin. Ji alîyê edîtor ve diviyabû rê li ber vê dubarekirinê hatibûya girtin û di destpêka xebatê da behsa van guhertinan hatibûya kirin. Di vê berhemê da gotara Murad Celalî ya bi navê “Dahûrînek Li Ser Romana Hewarî ya Heciyê Cindî Di Peywenda Edebiyata Sirgûn û Şahidiyê” û gotara Mehmet Yıldırımçakar ya bi navê “Bi Perspektîfa Hînweriya Lehengên Erênî Tîpê Şoreşger ê Rûs Di Romana *Kurdê Rêwî* ya Sehîdê Îbo De” berî vê xebatê jî hatine çapkirin yan jî pêşkêşkirin. Herçend ku di jêrenotê da ev hatibe nîşandan jî diviyabû di Pêşgotinê da bihata gotin ka çima, ji ber kîjan sedeman ev herdu gotar **dîsa hatine çapkirin**.

Gotara M. Celalî berî di kovara *Wêje û Rexneyê* da hatîye weşandin. Ji ber ku nivîskar bi awayekî hûrgilî li ser hêmanên sirgûnê disekine û vê yekê di **çarçoveya** Edebiyata Sirgûnê da dinirxîne, ji bo ku wêneya giştî ya romana êwra Kavkazê bê dîtin bi raya me dîsa **çapkirina** wê biryareka di cih da ye. **Lê di vê gotarê da** romana *Hewarî* bi tenê di çarçoveya Edebiyata Sirgûnê da hatîye

nirxandin em tînegihin ka çima nivîskarî di sernivîsê da cih daye Edebîyata Şahidîyê. Di gotarê da behsa agahîyeka teorîk li ser Edebîyata Şahidîyê û tîkilîya wê bi romana *Hewarîyê* nayê kirin. Dema roman wekî belgeyeka dîrokî tê nirxandin jî (r. 114) li ser tîkilîya di navbera deqên edebî, dîrok û şahidîyê da em agahîyekê nabînin. Nivîskar di vê mijarê da xwe dispêre xebata Pîr Dîma (di vê berhemê da Dîma *Hewarîyê* wekî jêdereka dîrokî dinirxîne) lê bersiva pirsê “deqeka edebî çawa wekî belgeyeka dîrokî tê dîtin” nade.

M. **Yıldırımçakar** di gotara xwe ya navborî da tîpolojîya lehengên erênî yên şoreşger û mînakên wê yên di romana *Kurdê Rêwî* da dîyar dîke. Dema nivîskar behsa tîgehên tîkilî regezên realîzma sosyalîst dîke ji teza masterê ya *Betül Çobanê* ya bi navê **Şopên Realîzma Sosyalîst di Romanên Kurdî yên Sovyeta Berê de** jêgirtinekê dîke û dibêje ku ev rêgez **Çobanê bixwe destnîşan kirîye** (r. 157). Di esasê xwe da Çoban li ser senifandina van regezan dibêje ku ev senifandin bi tevahî ne aîdî wê ne, çavkanîyên ku jê sûd wergirtîye dîyar dîke (r. 10). Lê Yıldırımçakar behsa çavkanîyên **Çobanê nake**, dibêje ku **Çobanê** “piştî lêkolînên dûr û dirêj” ev regez dîyar kirine.

Gotara *Türkan Tosunê* ya bi navê “Serlehengên Jin Di *Xezala Sîma Semendê* û *Mestûreya Tosinê Reşîd de*” danberhevkirina berhemên nivîskareka jin û yekî mîr dîke. Ji ber ku di edebîyata Kurdî (**kurmancî**) da **hejmara xebatên li ser nivîskarên jin, danberhevdana hilberîna wan ya edebî ligel nivîskarên mîr kêm in bi raya me ev lêkolîneka girîng e**. Lê ji bilî ku nivîskarê wê yek ji endamê **êwra Kavkazê ye ji aliyê naverok** û mijarê **ve tu tîkilîya Mestûreya Tosinê Reşîd** bi êwra Kavkazê tune ye. Ew wekî romaneka dîrokî li ser jînenîgarîya Mestûre Erdelanî disekine.

Wekî encam, ev xebata navborî ji ber ku wêneyeka giştî ya destpêka romannûsiya Kurdî dîyar dîke girîng e. Mîrov dikare vê xebatê ji bo lêkolînerên dixwazin li ser heman babetê bixebitin wekî çavkanîyeka sereke destnîşan bike. Ligel vê yekê xalên ku me xwest balê bikişînin bi edîtorîyeka şarezatir hewceyî sererastkirin û lêkolînên berfirehtir in. Nemaze jî çavkanîyên ku nivîskaran jê sûd wergirtine.